ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 5, številka 4, maj 2002 · ISSN 1408-2969

FILOZOFIJA W. V. QUINA

Willard van Orman Quine

Dve dogmi empirizma

prevedel Frane Jerman

Citiranje: Willard van Orman Quine, »Dve dogmi empirizma«, *Analiza: časopis za kritično misel* 5, št. 4 (2001): 67–85.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Willard van Orman Quine
prevedel Frane Jerman

DVE DOGMI EMPIRIZMA[1]

Pogoj modernemu empirizmu sta v veliki meri dve dogmi. Prva je prepričanje v fundamentalno cepitev med resnicami, ki so *analitične* ali utemeljene na pomenu, ki ni odvisen od dejstev, in resnicami, ki so *sintetične* ali utemeljene z dejstvi. Druga dogma je *redukcionizem*: tj. prepričanje, da je vsak pomenljiv stavek ekvivalenten nekemu logičnemu konstruktu izrazov, ki se nanašajo na neposredno izkušnjo. Dokazal bom, da sta obe dogmi slabo utemeljeni. Eden izmed učinkov opuščanja teh dveh dogem bo, kot bomo videli, zabrisanje predpostavljene meje med spekulativno metafiziko in naravoslovjem. Drugi učinek bo premik k pragmatizmu.

1. Ozadje analitičnosti

Kantovo delitev resnic na analitične in sintetične je napovedalo Humovo razlikovanje med odnosi med idejami in odnosi med dejstvi ter Leibnizovo razlikovanje med resnicami uma in resnicami dejstev. Leibniz je govoril o resnicah uma in dejstev v vseh možnih svetovih. Če pustimo slikovitost ob strani, to pomeni, da so umske resnice tiste, ki sploh ne morejo biti neresnične. V istem smislu so definirani analitični stavki kot stavki, katerih zanikanje je notranje protislovno. Toda ta definicija ima zelo majhno pojasnjevalno vrednost, zakaj pojem notranje protislovnosti, pojmovan v zelo širokem smislu, ki je potreben za to definicijo analitičnosti, je natančno sam potreben take pojasnitve, kot jo je potreben sam pojem analitičnosti. Oba pojma sta dve plati istega sumljivega novca.

Kant je pojmoval analitični stavek kot stavek, v katerem atributi stavčnega subjekta ne vsebujejo nič več, kar je pojmovno že v subjektu. Ta formulacija ima dve napaki: omejuje se na stavke predikatno subjektne oblike ter se sklicuje na pojem vsebine, ki je ostal na metaforični ravni. Toda Kantov namen, kar je razvidno bolj iz rabe pojma analitičnosti kot pa iz njegove definicije, lahko na novo formuliramo takole: stavek je analitičen, kadar je resničen zaradi svojega pomena in neodvisen od dejstev. Če gremo po tej poti, moramo raziskati predpostavljeni pojem *pomena.*

[1] Razprava je bila objavljena leta 1950 v *The Philosophical Review* in je takoj vzbudila pozornost in seveda tudi polemična mnenja. – op. prev.

Spomnimo se, da pomena ne smemo istovetiti z imenovanjem. Fregejev primer z "Večernico" in "Danico" ter Russellov s "Scottom" in "avtorjem *Waverleya*" kažeta, da lahko termina dáta ime isti stvari, vendar se pomensko razlikujeta. Razlika med pomenom in imenovanjem ni nič manj pomembna na ravni abstraktnih izrazov. Izraza "9" in "število planetov" imenujeta eno in isto abstraktno bitnost, vendar ju moramo verjetno šteti za pomensko različna, ker so v drugem primeru namreč potrebna astronomska opazovanja in ne samo razmišljanje o pomenu, da bi ugotovili istost bitnosti, za katere gre.

Gornje primere sestavljajo posamezni konkretni in abstraktni izrazi. S splošnimi termini ali predikati je zadeva nekoliko drugačna, vendar vzporedna. Tam, kjer posamezen termin vsebuje ime neke konkretne ali abstraktne bitnosti, splošni termin tega ne počne. Toda splošni termin je *resnica* bitnosti ali za vsako od mnogih ali za nobeno. Razredu vseh bitnosti, za katere je splošni termin resničen, pravimo *ekstenzija* izraza. Če primerjamo nasprotje med pomenom posameznega izraza in imenovano bitnostjo, moramo prav tako razlikovati med pomenom splošnega izraza in njegovo ekstenzijo. Splošna termina, kot sta "bitje s srcem" in "bitje z ledvicami" sta nemara ekstenzionalno enaka, nikakor pa ne pomensko.

Zamenjevanje ekstenzije s pomenom v primeru splošnih terminov je manj običajno kot zamenjava pomena z imenovanjem singularnih terminov. Seveda je v filozofiji nekaj vsakdanjega postaviti nasprotje med intenzijo (ali pomenom) in ekstenzijo ter, glede na različne besednjake, tudi med konotacijo in denotacijo.

Aristotelovski pojem bistva je bil brez dvoma predhodnik modernega pojma intenzije ali pomena. Zakaj za Aristotela je bilo pri človeku bistveno, da je razumno, naključno dvonožno bitje. Toda tu je pomembna razlika med tem vedênjem in teorijo pomena. Z njenega vidika bi res lahko dopustili (pa čeprav le zaradi argumenta), da je razumnost vpletena v pomen besede "človek", medtem ko dvonožnost ni; toda dvonožnost imamo lahko hkrati za vpleteno v pomen besede "dvonožec", medtem ko razumnost ni. Tako z vidika teorije pomena ni smiselno reči o aktualnem posamezniku, ki je hkrati človek in dvonožec, da je razumnost bistven, njegova dvonožnost pa naključen pomen ali *vice versa*. Za Aristotela imajo stvari bistva, toda samo jezikovne oblike imajo pomene. Pomen je to, kar postane bistvo, ko se loči od objekta nanašanja in se združi z besedo.

Za teorijo pomena je pomembno vprašanje narava njenega predmeta: kakšne vrste stvari so pomeni? Občutki, potrebni za omenjene bitnosti, izpeljani iz nekdanjega neuspeha, da bi upoštevali ta pomen reference, pa so različni. Kakor hitro je teorija pomena ostro ločena od teorije reference, je le kratek korak do prepoznavanja primarnega delovanja teorije pomena v proučevanju preproste sinonimnosti jezikovnih oblik in stavčne analitičnosti. Pomene same kot nejasno vmesne bitnosti pa lahko kar zanemarimo.

Tako se s problemom analitičnosti srečamo na novo. Analitične stavke, po splošnem strinjanju med filozofi, ni treba iskati daleč. Delimo jih na dva razreda:

To so stavki prvega razreda, ki jih lahko imenujemo *logično resnični* stavki in jih razvrščamo takole:

(1) Noben neporočen moški ni poročen.

Relevantnost tega primera je v tem, da, tak kot je, ni zgolj resničen, ampak ostaja resničen za vsako in vse preinterpretacije besed "moški" in "poročen". Če predpostavimo starejši seznam *logičnih členic*, ki vsebuje besede, kot so "ne", "ni", "če", "potem", "in" itd., je na splošno logična resnica stavek, ki je resničen in tudi ostaja resničen ob vseh preinterpretacijah svojih sestavin, ki se razlikujejo od logičnih členic.

Tu je še drugi razred analitičnih stavkov, ki ga ponazarja primer:

(2) Noben samski moški ni poročen.

Značilnost takšnega stavka je v tem, da ga lahko spremenimo v logično resnico z zamenjavo sinonimov za sinonime; stavek (2) lahko spremenimo v (1) z zamenjavo fraze "neporočen moški" s "samski moški". Še vedno pogrešamo pravo značilnost tega drugega razreda analitičnih stavkov, in hkrati analitičnosti na sploh, kolikor smo se v gornjem opisu oprli na pojem "sinonimnosti", ki potrebuje pojasnitve vsaj toliko kot analitičnost sama.

Pred nedavnim je Carnap poskušal razložiti analitičnost tako, da se je skliceval na nekaj, kar je imenoval opis stanja.[2] Opis stanja je katerakoli izčrpna določitev resničnostnih vrednosti atomarnih, nesestavljenih jezikovnih stavkov. Vsi drugi stavki nekega jezika so po Carnapovem mnenju zgrajeni iz njegovih sestavnih delov s pomočjo običajnih logičnih sredstev, in sicer tako, da je resničnostna vrednost kateregakoli sestavljenega stavka določena za vsak opis stanja z navedljivimi logičnimi zakoni. Stavek naj bi bil po tej razlagi analitičen tedaj, ko je resničen ob vsakem opisu stanja. To mnenje je prilagoditev Leibnizove "resnice na vseh možnih svetovih". Treba pa je opozoriti, da ta različica analitičnosti služi svojemu namenu samo v primeru, ko so atomarni stavki nekega jezika za razliko od stavkov tipa "Janez je samski" in "Janez je poročen" vzajemno neodvisni. V nasprotnem primeru bi opis stanja, ki je resničen za stavka "Janez je samski" in "Janez je poročen" – in torej glede na predlagani kriterij tudi za stavek "Noben samski moški ni poročen" –, postal prej sintetičen kot pa analitičen. Tako kriterij analitičnosti v smislu opisov stanj služi samo za jezike, ki so brez zunajlogičnih sinonimnih parov, kot sta "samski moški" in "neporočen moški" – to so sinonimni pari, ki sestavljajo "drugi razred" analitičnih stavkov. Kriterij v smislu opisov stanj je v najboljšem primeru rekonstrukcija logične resnice, ne pa analitičnosti.

Ne mislim vsiljevati misli, da se Carnap tu v katerikoli točki moti. S svojimi opisi stanja je poenostavil model jezika, pri čimer njegov prvotni cilj ni bil splošen problem analitičnosti, ampak nekaj drugega, namreč pojasnitev verjetnosti in

[2] Rudolf Carnap, *Meaning and Necessity* (Chicago: University of Chicago Press, 1947), str. 9 in dalje, in *Logical Foundations of Probability* (Chicago: University of Chicago Press, 1950), str. 70 in dalje.

indukcije. Naš problem pa ostaja analitičnost. Največja težava pa ni v prvem razredu analitičnih stavkov, v logičnih resnicah, ampak v drugem razredu, ki je odvisen od pojma sinonimnosti.

2. Definicija

So ljudje, ki jih veseli reči, da je mogoče analitične stavke drugega razreda prevesti na stavke prvega razreda, na logične resnice z *definicijo*; tako je na primer "samski moški" *definiran* z besedo "neporočen moški". Toda kako naj vemo, da je "samski moški" definiran z "neporočenim moškim"? Kdo je ta pojem tako definiral in kdaj? Ali naj se sklicujemo na najbližji slovar in sprejmemo leksikografovo formulacijo kot zakon? To je, kot da bi hotel delati v nasprotnem vrstnem redu. Leksikograf je empirični znanstvenik, čigar posel je beleženje predhodnih dejstev; in če razlaga "samskega moškega" z "neporočenim moškim", je to posledica njegovega prepričanja, da obstaja med tema dvema oblikama odnos sinonimnosti – implicitno v splošni ali prednostni rabi, ki je bila časovno pred njegovim delom. Tu predpostavljeni pojem sinonimnosti je še vedno treba pojasniti, verjetno z izrazi, ki se nanašajo na jezikovno vedênje. Gotovo pa "definicije", ki jo je podal leksikograf ob opaženi sinonimnosti, ne moremo sprejeti za temelj sinonimnosti.

Definiranje seveda ni izključno posel filologov. Filozofi in naravoslovci imajo pogosto priložnost "definirati" težko umljive izraze tako, da jih parafrazirajo z izrazi bolj vsakdanjega slovarja. Toda navadno so takšne definicije podobno kot filologove čisto leksikografske narave ter potrjujejo odnos sinonimnosti, ki je časovno pred priročno razlago.

Še zdaleč ni jasno, kaj pravzaprav pomeni, če zatrjujemo sinonimnost, kaj je medsebojna povezava, ki bi utegnila biti nujna in zadostna za možnost pravilnega opisa dveh jezikovnih oblik kot sinonimnih. Toda ne glede na to, kaj bi utegnila biti ta medsebojna povezava, jo navadno utemeljuje uporaba. Definicije, ki sporočajo o izbranih primerih sinonimnosti, so poročila o uporabi.

Seveda obstaja tudi drugačen tip definicijske dejavnosti, ki se ne omejuje na sporočanje o prejšnjem obstoju sinonimnosti. Mislim namreč na to, kar je Carnap imenoval *eksplikacija* – dejavnost, ki je dana filozofom, pa tudi naravoslovcem v njihovih bolj filozofskih trenutkih. V eksplikaciji ni cilj parafrazirati definiendum s popolnim sinonimom, ampak dejansko izboljšati definiendum z oplemenitenjem in dopolnjevanjem njegovega pomena. Toda celo eksplikacija, ki ni več poročilo o prej obstoječi sinonimnosti med definiendumom in definiensom, sloni vendarle na *drugih* prej obstoječih sinonimnostih. Zadeva je videti takole. Vsaka beseda, ki je vredna eksplikacije, ima kakšne kontekste, ki so kot celota jasni in dovolj natančni, da so lahko koristni. Cilj eksplikacije pa je ohraniti koristnost tistih prednostnih kontekstov, ki ostrijo rabo drugih kontekstov. Za to, da bi bila dana definicija primerna za namene eksplikacije, pa se ne zahteva, da je definiendum v predhodni rabi sinonimen z definiensom. Zah-

tevano je namreč to, da je prav vsak od teh prednostnih kontekstov definienduma – vzet kot celota v svoji predhodni rabi – sinonimen z ustreznim kontekstom definiensa.

Dva alternativna definiensa sta nemara enako primerna za cilje dane naloge eksplikacije, pa vendar nista med seboj sinonimna. Zakaj oba lahko služita za vzajemno izmenjavo znotraj prednostnih kontekstov, vendar se drugod razlikujeta. Z navezavo na enega izmed teh definiensov bolj kot na druge definicija eksplikacijske vrste razvija, kot po ukazu, odnos sinonimnosti med definiendumom in definiensom, ki ga prej ni bilo. Toda takšna definicija, kot smo videli, svojo razlagalno funkcijo še vedno dolguje prej obstoječi sinonimnosti.

Vsekakor ostaja še skrajna vrsta definicije, ki pa se sploh ne ozira na predhodno sinonimnost: namreč izrazito konvencionalno uvajanje nove notacije za namene prave okrajšave. Tu postane definiendum sinonimen z definiensom kratko malo zato, ker je bil ustvarjen izrazito za namene sinonimnosti z definiensom. Tu imamo dejansko prozoren primer sinonimnosti, ki je bil ustvarjen z definicijo; o, da bi bile vse vrste sinonimnosti tako razumljive. Za preostale velja, da definicije temeljijo bolj na sinonimnosti kot na njeni razlagi.

Beseda “definicija” je dobila nevarno pomirjevalni zvok, brez dvoma zaradi svoje pogostnosti v logičnih in matematičnih spisih. Zdaj bomo na kratko ocenili vlogo definicije v formalnih delih.

V logičnih in matematičnih sistemih se strokovnjaki borijo za dva vzajemno si antagonistična tipa ekonomije in vsak od njiju je po svoje koristen. Po eni strani lahko iščemo ekonomijo praktičnega izraza – lahkost in kratkost v stavku z raznovrstnimi odnosi. To vrsto ekonomije uporabljamo ponavadi zaradi razločne in jedrnate notacije ob obilju pojmov. Druga vrsta pa nasprotno išče ekonomijo v gramatiki in besednjaku; tu skušamo najti minimum bazičnih pojmov, tako da je tedaj, ko postane razločna notacija primerna za vsakogar izmed njih, mogoče izraziti katerikoli zaželeni nadaljnji pojem zgolj s kombiniranjem in ponavljanjem naših bazičnih notacij. Ta druga vrsta ekonomije je po eni plati nepraktična, ker pomanjkanje bazičnih idiomov teži k nujnemu podaljševanju razprave. Po drugi plati pa je praktična: zelo poenostavlja teoretično razpravo *o* jeziku, ker minimizira izraze in oblike konstrukcije, ki sestavljajo jezik.

Obe vrsti ekonomije sta ne glede na svojo *prima facie* nezdružljivost po svoje koristni. Tako se je rodila navada kombiniranja obeh vrst ekonomije s stapljanjem obeh jezikov, tako da je eden postal del drugega. Vključeni jezik je, ne glede na to, da ima preobilno gramatiko in besednjak, ekonomičen glede na dolžino sporočila, medtem ko je del, ki ga imenujemo primitivna notacija, ekonomičen v gramatiki in besednjaku. Celota in del sta v vzajemni zvezi s prevodnimi pravili, kjer je vsak idiom, ki ga ni v primitivni notaciji, izenačen z nekim kompleksom, ki je zgrajen s primitivno notacijo. Ta prevodna pravila so tako imenovane *definicije* v formalnih sistemih. Najbolje je, če jih nimamo za

prilagoditev na en jezik, ampak kot korelacijo med dvema jezikoma, od katerih je eden del drugega.

Toda te korelacije niso poljubne. Pokazale naj bi, kako primitivne notacije izpolnjujejo vse namene, pazijo na kratkost in pripravnost bogatega jezika. Zato lahko pričakujemo, da se bosta v vsakem primeru definiendum in definiens nanašala drug na drugega na tri načine, ki smo jih omenili malo prej. Definiens je lahko zvesta parafraza definienduma v ožji notaciji, ki ohranja neposredno sinonimnost[3] kot predhodno uporabo; lahko pa se definiens v duhu eksplikacije izboljša glede na predhodno rabo definienduma; ali, končno, definiendum je lahko na novo ustvarjena notacija, ki je na novo opremljena s pomenom tu in zdaj.

Tako kot v formalnih tudi v neformalnih delih najdemo to definicijo – razen v skrajnem primeru eksplicitno dogovorno uvedene nove notacije – kot odvisno od prejšnjih odnosov sinonimnosti. Ob spoznanju, da pojem definicije ni ključ k sinonimnosti in analitičnosti, poglejmo naprej v sinonimnost, ne da bi še kaj rekli o definiciji.

3. Izmenljivost

Naravna domneva, ki pa jo je treba pobliže raziskati, pravi, da obstaja sinonimnost dveh jezikovnih oblik kar v njuni izmenljivosti v vseh kontekstih brez spremembe resničnostne vrednosti – izmenljivost po Leibnizovih besedah – *salva veritate*.[4] Opozoriti velja, da tako pojmovani sinonimi niso brez nejasnosti, dokler gre pač za nejasnost.

Vendar ni čisto res, da sta sinonima "samski moški" in "neporočen moški" povsod izmenljiva *salva veritate*. Resnico, ki postane neresnica ob nadomestitvi "neporočenega moškega" s "samskim moškim", lahko zlahka ustvarimo s pomočjo izraza "bachelor of art" (diplomirani filozof) ali "bachelor's buttons" (samčev gumb brez šivanja)[5], s pomočjo navedbe lahko torej dobimo:

"Samski moški" ima manj kot petnajst črk.

Takšne nasprotne primere bi nemara lahko zanemarili tako, da bi imeli fraze, kot so "bachelor of Art", "bachelor's button", pa tudi navedek "bachelor", za posamezne nedeljive besede in se dogovorili, da izmenljivosti *salva veritate*, ki naj bi bila preizkusni kamen sinonimnosti, domnevno ne moremo nanašati na fragmentarno pojavljanje znotraj besede. Ta ocena sinonimnosti, ki naj bi bila sprejemljiva na račun drugega, ima slabo stran, ker se sklicuje na prejšnje pojmovanje "besede", ki naj bi bilo krivo za sedanje težave pri lastni formulaciji.

[3] V skladu s pomembnim drugačnim smislom "definicije" je lahko ohranjena relacija šibkejša relacija samega soglasja glede nanašanja. Toda definicijo v tem smislu je v sedanji zvezi bolje prezreti, ker ni relevantna za vprašanje sinonimnosti.

[4] Primerjaj C. I. Lewis, *A Survey of Symbolic Logic* (Berkeley, 1918), str. 373.

[5] "Bachelor" pomeni prvotno "samca, samskega moškega", v zvezi z "of Art" pa diplomiranega filozofa ali naravoslovca! – op. prev.

Vsekakor pa je le dosežen napredek, ker smo skrčili problem sinonimnosti na problem besede. Sledimo temu vsaj malo in imejmo "besedo" za nekaj dognanega.

Ostane pa vprašanje, ali je izmenljivosti *salva veritate* (ločeno od pojavljanja znotraj besede) dovolj močan pogoj za sinonimnost ali pa naj bi bili nasprotno izmenljivi tudi nekateri heteronomni izrazi. Naj bo jasno, danes nas tu ne zanima sinonimnost v smislu popolne identičnosti v psiholoških asociacijah ali poetski kvaliteti; v takšnem smislu nista namreč sinonimna niti dva izraza. Nas zanima samo nekaj, čemur bi lahko rekli *kognitivna* sinonimnost. Prav tega pa ne moremo reči, ne da bi uspešno končali pričujočo raziskavo; toda nekaj o njej vemo na podlagi potrebe, ki je nastala v zvezi z analitičnostjo v § 1. Vrsta sinonimnosti, ki smo jo potrebovali tam, je bila zgolj v spremembi vsakega analitičnega stavka v logično resnico z vzajemno zamenjavo sinonimov. Ker smo s tem preobratom dopustili analitičnost, lahko seveda pojasnimo kognitivno sinonimnost izrazov takole (če se držimo običajnega primera): reči, da sta "samec" in "neporočen moški" kognitivno sinonimna, pomeni reči zgolj to, da je stavek

(3) Edinole samci so neporočeni moški

analitičen[6].

Kar potrebujemo, je upoštevanje kognitivne sinonimnosti, ki ne predpostavlja analitičnosti – kolikor lahko razložimo analitičnost nasprotno s kognitivno sinonimnostjo, česar smo se lotili v § 1. In dejansko je takšno neodvisno upoštevanje kognitivne sinonimnosti zdaj pripravljeno za razmislek o splošni izmenljivosti *salva veritate*, razen znotraj besede. Pred nami je vprašanje, da zašilimo klobaso, ali je takšna izmenljivost zadosten pogoj za kognitivno sinonimnost ali ne. O tem, da je tako, se lahko zelo hitro prepričamo s primerom naslednje vrste. Stavek

(4) Nujno je, da so samo in samo samski moški neporočeni moški

je evidentno resničen, četudi domnevamo, da je "nujno" konstruirano tako ozko, da je ta beseda resnično uporabna samo pri analitičnih stavkih. Če sta torej "samski moški" in "neporočen moški" izmenljiva *salva veritate*, potem velja:

(5) Nujno je, da so samo in samo samski moški neporočeni moški.

Če vstavimo "neporočen moški" namesto "samskega moškega" v (4), mora biti podobno kot (4) tudi ta stavek resničen. Toda reči, da je (5) resničen stavek, pomeni, da je stavek (3) analitičen, s tem pa postaneta izraza "samski moški" in "neporočen moški" kognitivno sinonimna.

Oglejmo si, kako je pravzaprav z gornjim argumentom, ki ima videz hokus-

[6] To je kognitivna sinonimnost v prvotnem, širšem smislu. Carnap [Rudolf Carnap, *Meaning and Necessity* (Chicago: University of Chicago Press, 1947), str. 56 in dalje] in Lewis [C. I. Lewis, *An Analysis of Knowledge and Valuation* (La Salle, Ill.: Open Court Publishing Co., 1946), str. 83 in dalje] sta domnevala, da je mogoče izpeljati ožji smisel kognitivne sinonimnosti, ki ima prednost pri določenih ciljih, kolikor imamo pri roki ta pojem. Toda to posebno razraščanje pri oblikovanju pojmov je zunaj pričujočih namenov in ga ne smemo zamenjevati s širše vrste kognitivne sinonimnosti, ki je predmet našega zanimanja.

pokusa. Pogoj izmenljivosti *salva veritate* spreminja svojo moč glede na spremenljivost v bogastvu jezika, za katerega gre. Gornji argument predpostavlja, da imamo opravka z dovolj bogatim jezikom, ki vsebuje pridevnik "nujen", pridevnik, ki je konstruiran tako, da dopušča resnico samo in samo takrat, ko ga uporabljamo pri analitičnih stavkih. Toda, ali lahko opravičimo jezik, ki vsebuje tak pridevnik? Ali ima ta pridevnik dejansko smisel? Predpostavljati, da ga ima, pomeni predpostavljati, da že imamo zadovoljiv smisel pridevnika "analitičen". Zakaj pa se tega lotevamo s tako trdim delom prav zdaj?

Naš argument ni naravnost krožen, ampak je nekaj temu podobnega. Rečeno figurativno, ima obliko zaprte krivulje v prostoru.

Izmenljivost *salva veritate* izgubi svoj smisel, dokler se nanaša na jezik, katerega obseg je z ustreznega vidika pobliže določen. Vzemimo, da proučujemo jezik, ki vsebuje zgolj naslednje gradivo: na razpolago je nedoločno veliko število enomestnih predikatov (npr. "*F*", kjer "*Fx*" pomeni, da je *x* človek) in mnogomestnih predikatov, (npr. "*G*", kjer "*Gxy*" pomeni, da *x* ljubi *y*), ki imajo večinoma opraviti z zunajlogičnimi predmeti. Preostanek jezika je logičen. Vsak atomarni stavek je sestavljen iz predikata, ki mu sledi ena ali več variabel "*x*", "*y*" itd.; kompleksni stavki so zgrajeni iz atomarnih z resničnostnimi funkcijami ("ne", "in", "ali" itd.) in kvantifikacijo. Dejansko tak jezik uživa ugodnosti opisa in na splošno seveda tudi singularnih izrazov, ki so na znane načine kontekstualno določljivi. Celo abstraktni singularni izrazi, ki imenujejo razrede, razrede razredov itd., so kontekstualno določljivi, v primeru predpostavljenega števila predikatov, ki vključuje med svoje razredne člene tudi dvomestne predikate. Tak jezik bi bil ustrezen za klasično matematiko in seveda tudi za znanstveno razpravljanje na splošno, razen v primeru, ko vsebuje prej omenjena sporna sredstva, kot so dejstvom nasprotni pogojniki ali modalni prislovi, kot je prislov "nujno".[7] Jezik tega tipa je ekstenzionalen v naslednjem smislu: vsaka dva predikata, ki se ekstenzionalno ujemata (to pomeni, da sta glede na isti objekt resnična), sta izmenljiva *salva veritate*.

Torej v ekstenzionalnem jeziku izmenljivost *salva veritate* ni jamstvo za kognitivno sinonimnost zaželenega tipa. Da sta "samski moški" in "neporočen moški" izmenljiva *salva veritate* v ekstenzionalnem jeziku, nam zagotavlja samo to, da je (3) resnični stavek. Tu pa ni nobenega jamstva, da temelji ekstenzionalno ujemanje "samskega moškega" z "neporočenim moškim" prej na pomenu kot pa na zgolj naključnih dejstvih, kot npr. ekstenzionalno ujemanje med "bitjem, ki ima srce" z "bitjem, ki ima ledvice".

Za večino namenov je ekstenzionalno ujemanje najbližji približek sinonimnosti, za katero nam gre. Je pa dejstvo, da ekstenzionalno ujemanje še zdaleč ne dosega kognitivne sinonimnosti tistega tipa, ki je potreben za razlago analitičnosti v smislu § 1. Zahtevani tip kognitivne sinonimnosti je tak, da izenačuje sinonima "samski moški" in "neporočen moški" z analitičnostjo (3) in ne samo z resnico

[7] Glede takšnih sredstev glej tudi W. V. Quine, *From a Logical Point of View* (New York: Harper & Row, 1961).

(3).

Tako moramo priznati, da izmenljivost *salva veritate*, kolikor je konstruirana glede na ekstenzionalni jezik, ni zadosten pogoj za kognitivno sinonimnost, ki je potrebna za izpeljevanje analitičnosti v smislu § 1. Če jezik vsebuje intenzionalni prislov "nujno" v smislu, na katerega smo opozorili malo prej ali druge članice z enakim učinkom, potem nudi izmenljivost *salva veritate* zadosten pogoj za kognitivno sinonimnost; toda tak jezik je razumljiv samo toliko, kolikor je pojem analitičnosti že vnaprej razumljen.

Prizadevanje, da bi razložili kognitivno sinonimnost najprej tako, da bi pozneje kot v § 1 iz nje dobili analitičnost, je nemara napačno. Namesto tega lahko poskusimo nekako razložiti analitičnost, ne da bi se sklicevali na kognitivno sinonimnost. Kasneje bomo lahko brez dvoma dovolj zadovoljivo izpeljali kognitivno sinonimnost iz analitičnosti, kot je zaželeno. Videli smo, da lahko kognitivna sinonimnost izrazov "samski moški" in "neporočeni moški" razložimo kot analitičnost stavka (3). Ista razlaga velja za vsak par enomestnih predikatov, seveda pa jo lahko razširimo enako na večmestne predikate. Druge sintaktične kategorije je mogoče prilagoditi na precej podoben vzporeden način. Singularna izraza lahko imamo za kognitivno sinonimna, če je trditev o istovetnosti med njima, ki je oblikovana z enačajem "=", analitična. Za trditvi lahko kratko malo rečemo, da sta kognitivno sinonimni, če je njuna ekvivalenca (tj. rezultat združitve z logičnim odnosom "če in samo če") analitična.[8] Če nam uspe nakopičiti vse kategorije v eno samo formulacijo za ceno ponovnega sprejema pojma "beseda", na katerega smo se sklicevali že prej v tem poglavju, lahko opišemo dve jezikovni obliki kot kognitivno sinonimni, če sta obe vzajemno izmenljivi (razen če se pojavita znotraj "besed") *salva* (ne več *veritate*, ampak) *analyticitate*. Seveda nastanejo nekatera tehnična vprašanja v zvezi z dvoumnostjo ali homonimnostjo; vendar se zaradi njih ne bomo ustavili, saj smo že zašli s poti. Vrnimo se k problemu sinonimnosti in se znova usmerimo na problem analitičnosti.

4. Semantična pravila

Analitičnost se zdi predvsem kar najbolj naravno določljiva tako, da se sklicujemo na področje pomena. S tem odpiramo pot za oplemenitenje tako, da se sklicujemo na sinonimnost ali definicijo. Toda definicija se izkaže za nekaj varljivega, sinonimnost pa je vsekakor še najbolj razumljiva le tako, da se sklicujemo na prejšnje sklicevanje na samo analitičnost. In tako smo spet prišli do problema analitičnosti.

Ne vem, ali je trditev "Vse, kar je zeleno, je razprostrto" analitična. Ali je za mojo neodločnost pri tem primeru dejansko krivo nepopolno razumevanje, nepopolno dojemanje besed, kot so "pomen", "zeleno" in "razprostrtost"?

[8] Fraza "če in samo če" sama je mišljena v smislu resničnostnih funkcij. Glej Rudolf Carnap, *Meaning and Necessity* (Chicago: University of Chicago Press, 1947), str. 14.

Mislim, da ne. Težava ni v "zelenem" in "razprostrtem", ampak v besedi "analitičen".

Že mnogokrat so filozofi namignili, da nastajajo v običajnem jeziku zaradi njegove nejasnosti težave pri ločevanju analitičnih stavkov od sintetičnih in da je razlika jasna v primeru natančnega umetnega jezika z eksplicitnimi "semantičnimi pravili". Tu pa nastane zmešnjava zaradi jezikovne nejasnosti, kot bom poskušal zdaj tudi pokazati.

Pojem analitičnosti, ki nas vznemirja, vsebuje odnos med stavki in jeziki: Menim, da je stavek *S analitičen za* jezik *J*, problem pa je, kako osmisliti relacijo na splošno, tj. za variabli "*S*" in "*J*". Težišče tega problema ni manjša zaznavnost umetnih jezikov od običajnega jezika. Problem podelitve smisla idiomu "*S* je za *J* analitičen" z variablama "*S*" in "*J*" ohranja svojo vztrajnost, četudi omejimo doseg variable "*J*" na umetne jezike. Poskusimo pojasniti zdaj to točko.

Za umetne jezike in semantična pravila bomo seveda pogledali v Carnapove spise. Njegova semantična pravila zavzemajo različne oblike, in da bi dokazal resničnost svoje trditve, bom razlikoval med nekaterimi izmed teh oblik. Vzemimo, da začnemo z umetnim jezikom L_0, čigar semantična pravila imajo obliko povratne eksplicitne specifikacije ali drugače, imajo obliko vseh analitičnih stavkov J_0. Pravila nam govorijo, da so samo taki in taki stavki in samo ti analitični stavki J_0. Težava pa je v tem, da vsebujejo pravila besedo "analitičen", ki je ne razumemo! Razumemo, kakšne izraze pravila pripisujejo analitičnosti, ne razumemo pa, kaj pripisujejo pravila tem izrazom. Skratka, preden lahko razumemo pravilo, ki se začne "Stavek *S* je analitičen v jeziku J_0, če in samo če ..." moramo razumeti splošno relativni izraz "analitičen v"; razumeti moramo "*S* je analitičen v *J*", kjer sta "*S*" in "*J*" variabli.

Po drugi plati lahko seveda štejemo tako imenovana pravila kot konvencionalne definicije novega preprostega simbola "analitičen v J_0", ki jo lahko mnogo bolje zapišemo netendenciozno kot "*K*". Tako ni vidno, da bi osvetljevala zanimivo besedo "analitičen". Seveda je lahko vsak razred *K, M, N* itd. stavek J_0 *določen* za razne namene ali brez kakršnegakoli namena. Kaj pomeni reči, da je *K* v nasprotju z *M, N* itd. razred "analitičnih" stavkov v J_0?

S tem, da povemo, kateri stavki so analitični za J_0, razložimo "analitičen-v-L_0" in nikakor ne "analitičen" ali "analitičen za". Idioma "*S* je analitičen v *J*" ne začenjamo razlagati z variablama "*S*" in "*J*", tudi če se strinjamo z omejitvijo dosega "*J*" na področju umetnega jezika.

Dejansko o predvidenem pomenu izraza "analitičen" vemo dovolj, če vemo, da so analitični stavki domnevno resnični. Obrnimo se zdaj k drugi obliki semantičnega pravila, ki ne pravi, da so takšni in takšni stavki analitični, ampak kratko malo to, da taki in taki stavki sodijo med resnice. Takšno pravilo ni predmet kritike zato, ker bi vsebovalo nerazumljivo besedo "analitičen"; lahko pa zaradi argumenta zagotovimo, da ni nobenih težav s širšim pomenom besede "resničen". Semantično pravilo tega drugega tipa, pravilo resničnosti, domnevno

ne določa vseh resnic jezika; samo stipulira – rekurzivno ali kako drugače – določeno množico stavkov, ki med mnogimi drugimi nespecifiziranimi stavki veljajo za resnične. Dopuščamo, da je takšno pravilo čisto jasno. Potem lahko na podlagi tega tudi razmejimo analitičnost, in sicer takole: stavek je analitičen, če je (ne samo resničen, ampak) resničen v skladu s semantičnim pravilom.

Vendar še vedno ni nobenega dejanskega napredka. Namesto da bi se sklicevali na nepojasnjeno besedo "analitičen", se sklicujemo na nepojasnjeno frazo "semantično pravilo". Ni vsak resničen stavek, ki pravi, da so stavki nekega razreda resnični, semantično pravilo – sicer bi bile *vse* resnice "analitične" v smislu biti resničen v skladu s semantičnim pravilom. Semantična pravila so razločljiva, razvidna le na podlagi dejstva, da se pojavljajo na strani z naslovom "Semantična pravila"; ta naslov sam pa je brez smisla.

Lahko seveda rečemo, da je stavek *analitičen-v-*J_0, če in samo če je resničen v skladu s tako in tako posebej določenimi dodanimi "semantičnimi pravili", vendar pa se znajdemo pri istem primeru, o katerem smo prvotno razpravljali: "*S* je *analitičen-v-*J_0, če in samo če ..." Ko pa hočemo pojasniti "*S* je analitičen-v-J_0" na splošno kot variablo "*L*" (tudi če dopustimo omejitev samo na umetni jezik), je razlaga "resničen v skladu s semantičnimi pravili *J*" jalova, zakaj relativni izraz "semantična pravila za" prav tako potrebuje razlage kot fraza "analitičen v".

Nemara bi bilo poučno, če bi primerjali pojem semantičnega pravila s pravilom postulatov. Glede na dani niz postulatov zlahka rečemo, kaj je postulat: je član niza. Glede na dani niz semantičnih pravil lahko enako zlahka rečemo, kaj je semantično pravilo. Ob nekem zapisu, matematičnem ali katerikoli drugem, pri čemer so zadeve v zvezi s prevajanjem ali resničnostnih pogojev njegovih stavkov popolnoma razumljene, kdo lahko vpraša, katera od njegovih resničnih trditev velja za postulat? Očitno je vprašanje nesmiselno – kot je npr. vprašanje, katera točka v državi Ohio je startna točka. Vsak končni (ali uspešno določljiv neskončen) izbor stavkov (nemara imajo prednost resnični stavki) je prav toliko *niz* postulatov, kot je to katerikoli drug. Beseda "postulat" je pomembna le glede na dejanje raziskovanja; besedo nanašamo na niz stavkov prav toliko, kot se to nam dogaja za leto ali za trenutek, da razmišljamo o stavkih v odnosu do stavkov, ki jih lahko dosežemo z nekim nizom transformacij, za katere se zdi, da utegnejo pritegniti našo pozornost. Pojem semantičnega pravila je lahko razumen in smiseln prav tako kot pojem postulata, če je razumljen v podobnem primernem duhu – primernem ta čas za to ali drugo posamezno poučevanje neseznanjenih oseb glede zadostnih pogojev za resničnost stavkov naravnega ali umetnega jezika *J*. Toda s tega vidika nobena signalizacija podrazreda resnic v *J* ni sama po sebi bolj semantično pravilo kot pa druga; in če "analitičen" pomeni "resničen po semantičnem pravilu", nobena resnica *J* ni analitična ob izključitvi drugih.[9]

Razumljivo bi bilo, če bi kdo ugovarjal temu, da je umetni jezik *J* (drugače kot naravni) jezik v navadnem smislu *plus* niz eksplicitnih semantičnih pravil –

[9] Prejšnji odstavek ni del pričujočega eseja tako, kot je bil prvotno objavljen. Vnesel ga je R. M. Martin.

celota je konstruirana, recimo, kot urejen par; in da so semantična pravila *J* potem določljiva kar kot sekundarna komponenta para *J*. Toda z istim znakom in še bolj preprosto lahko zgradimo umetni jezik *J* popolnoma kot urejen par s sekundarno komponento, ki je razred njegovih analitičnih stavkov. V tem primeru pa postanejo analitični stavki določljivi kot stavki druge komponente *J*. Ali še bolje, nehajmo s tem početjem.

V gornjih razmišljanjih niso bile eksplicitno upoštevane vse razlage analitičnosti, ki so bile znane Carnapu in njegovim bralcem, vendar ni težko uvideti razširitve na druge oblike. Moramo pa omeniti še en dodatni dejavnik, ki se včasih pojavi: včasih so semantična pravila dejansko pravila prevajanja v običajni jezik in v tem primeru so analitične trditve umetnega jezika dejansko prepoznane kot take na podlagi analitičnosti njihovih posebnih prevodov v običajni jezik. Tu si s strani umetnega jezika ne moremo zamisliti razsvetljenje problema analitičnosti.

Z vidika problema analitičnosti je pojem umetnega jezika s semantičnimi pravili *feu follet par excellence*. Semantična pravila, ki določajo analitične trditve umetnega jezika, so zanimiva samo toliko, kolikor že razumemo pojem analitičnosti; niso pa nam v pomoč pri tem razumevanju.

Če se sklicujemo na hipotetične jezike preproste umetne vrste, je pri razjasnjevanju analitičnosti verjetno koristno, če so bili za analitičnost – kakršnakoli naj bi že bila – zasnovani za poenostavljen model relevantni mentalni, vedenjski ali kulturni dejavniki. Toda model, ki jemlje analitičnost bolj kot znak, ki ga ni mogoče reducirati, bolj slabo osvetljuje problem eksplikacije analitičnosti.

Očitno je resnica na splošno odvisna od obeh jezikov in od zunajjezikovnih dejstev. Stavek "Brutus je umoril Cezarja" bi bil neresničen, če bi bil svet kako drugačen, bil bi pa tudi neresničen, če bi beseda "umoriti" pomenila "zaploditi". Nekoga lahko mika predpostavka, da je resnica stavka nekako razčlenjiva v jezikovne in dejstvene komponente. Če sprejmemo to predpostavko, se zdi, drugič, razumljivo, da v nekaterih stavkih ni dejstvene komponente; in taki so analitični stavki. Toda kljub vsej tej apriorni razumnosti pa ni začrtana meja med analitičnimi in sintetičnimi stavki. Da bi morala biti taka razlika zarisana, je nasploh neempirična dogma empiristov, je metafizična vera.

5. Teorija verifikacije in redukcionizem

V toku teh mračnih razmišljanj smo dobili moten pogled najprej v pojem pomena, potem v pojem kognitivne sinonimnosti in končno v pojem analitičnosti. Lahko pa vprašamo, kaj je z verifikacijsko teorijo pomena. Ta fraza je postavila samo sebe tako trdno, kot da je geslo empirizma, in od nas bi bilo seveda zelo neznanstveno, če ne bi pogledali v njegove temelje in to zaradi možnega ključa k

problemu pomena in z njim povezanih problemov.

Po verifikacijski teoriji pomena, ki je bila jasna že od Peirca dalje, je pomen stavka v metodi empiričnega potrjevanja ali zavračanja. Analitični stavek je skrajni primer potrjevanja ne glede na njegovo vsebino.

Kot smo predlagali v § 1, bi lahko prezrli vprašanje pomena kot bitnosti in se napotili naravnost k istosti pomena ali sinonimnosti. Verifikacijska teorija namreč pravi, da so stavki sinonimni, samo in samo če so primerni za metodo empirične potrditve ali zavrnitve.

To je mnenje o kognitivni sinonimnosti ne na splošno jezikovnih, ampak stavčnih oblik.[10] Vsekakor iz pojma sinonimnosti stavkov lahko izpeljemo pojem sinonimnosti tudi za druge jezikovne oblike in to z razmišljanjem, podobnim onemu na koncu § 3. Če dopuščamo pojem "beseda", lahko seveda razložimo katerikoli dve obliki kot sinonimni, če vstava druge na mesto prve v kateremkoli stavku (razen če so znotraj "besed") dovoljuje sinonimni stavek. Končno, če tako na splošno pojmujemo pojem sinonimnosti za jezikovne forme, lahko definiramo analitičnost z izrazi sinonimnosti in logične resnice, kot smo to storili v § 1. Kar se tega tiče, lahko definiramo analitičnost bolj preprosto s pravilno sinonimnostjo stavkov hkrati z logično resnico; ni pa nujno, da se sklicujemo na sinonimnost drugih jezikovnih oblik razen jezikovne oblike stavka. Zakaj stavek lahko opišemo kot analitičen pač tedaj, kadar je sinonimen z logično resničnim stavkom.

Če torej sprejmemo verifikacijsko teorijo kot ustrezno sodbo o stavčni sinonimnosti, je navsezadnje pojem analitičnosti rešen. Pa malo razmislimo. Rekli smo, da je stavčna sinonimnost analogna metodi empirične potrditve ali zavrnitve. Vendar, kaj pravzaprav so te metode, ki naj bi jih primerjali kot analogne? Z drugimi besedami, kakšna je narava odnosa med stavkom in izkušnjo, ki sodeluje ali se odmika od njene potrditve?

Najbolj naivno je stališče, da gre pri tem odnosu za neposredno poročilo. To je *radikalni redukcionizem*. Vsak smiselni stavek naj bi bil prevedljiv v (resničen ali neresničen) stavek o neposredni izkušnji. Radikalni redukcionizem – v tej ali drugi obliki – dobro predpostavlja starejšo verifikacijsko teorijo pomena, ki se eksplicitno tako tudi imenuje. Tako sta Locke in Hume vztrajala, da mora vsaka ideja bodisi izvirati neposredno v čutni izkušnji ali pa biti sestavljena iz tako nastalih idej; če sledimo Tookejevemu namigu, lahko ta nauk na novo oblikujemo v semantičnem žargonu in rečemo: če hočemo, da bi imel izraz sploh pomen, mora biti ali ime čutnega podatka ali sestavljen iz takšnih imen ali biti

[10] Nauk lahko seveda formuliramo s termini bolj kot pa s stavki kot z enotami. Tako je Lewis oblikoval pomen termina "*duhovni kriterij* z napotkom na nekoga, ki je sposoben uporabiti ali zavrniti uporabo termina v pričujočem primeru ali v domišljiji, v stvari ali položaju" [C. I. Lewis, *An Analysis of Knowledge and Valuation* (La Salle, Ill.: Open Court Publishing Co., 1946), str. 133]. To poučno mnenje o spremenljivosti verifikacijske teorije pomena je seveda osredotočeno bolj na vprašanje *polnosti* pomena kot na sinonimnost ali analitičnost. Glej C. G. Hempel, "Problems and Changes in the Empiricist Criterion of Meaning", *Revue Internationale de Philosophie*, IV (1950), str. 41-63.

njihova okrajšava. Vendar pa ostaja tako zastavljen nauk dvoumen, ker ne vemo, ali gre za podatke čutnih dogodkov ali za podatke čutnih kvalitet; prav tako ni jasno, kaj je dopustno sestavljanje. Razen tega je nauk nepotrebno in netolerantno omejevalen zaradi vsiljene pikolovske kritike. Bolj razumno in ne da bi presegli meje tega, čemur smo rekli radikalni redukcionizem, lahko vzamemo popolni stavek kot našo signifikantno enoto – in tako zahtevamo, da bodo naši stavki kot celota prevedljivi v jezik čutnih podatkov, vendar ne da bi bil izraz prevedljiv z izrazom.

Ta poprava bi bila brez dvoma dobrodošla Locku, Humu in Tooku, vendar je bilo zgodovinsko pričakovati pomembno preorientacijo v semantiki – preorientacijo, kjer ni bi bil več glavni nosilec pomena izraz, ampak stavek. Ta preorientacija, ki se izrazito kaže pri Fregeju[11] in je tudi v temelju Russellovega pojma nepopolnih simbolov, ki jih definira uporaba; torej je implicitno tudi v verifikacijski teoriji pomena, ker so predmet verifikacije stavki. Radikalni redukcionizem, predstavljen zdaj s stavki kot enotami, si postavlja za svojo nalogo določanja jezika čutnih podatkov in kaže, kako je treba prevajati preostanek signifikantnega diskurza vanj stavek za stavkom. Carnap je naložil to nalogo svojemu deli *Aufbau.*

Jezik, ki si ga je prisvojil Carnap kot izhodišče, ni bil jezik čutnih podatkov v najože pojmovanem smislu, saj vključuje tudi logiški zapis prav tja do teorije množic. Dejansko vsebuje celoten jezik čiste matematike. Ontologija, ki je implicirana v njem (tj. območje vrednosti variabel), ne zajema samo čutnih dogodkov, ampak tudi razrede, razrede razredov in tako dalje. Empiristi so tisti ljudje, ki bi se bali takšne razsipnosti. Carnapovo izhodišče pa je vendarle v svoje zunajlogiškem ali čutnem delu zelo varčno. V nizu konstrukcij, v katerih zelo domiselno izkorišča sredstva moderne logike, se Carnapu posreči definirati veliko množico pomembnih dodatnih pojmov čutnosti, za katere pa pač zaradi njihove konstrukcije ne bi nihče mislil, da so določljivi na tako pičli bazi. Bil je prvi empirist, ki ni bil zadovoljen s potrjevanjem možnosti redukcije znanosti na izraze neposredne izkušnje ter se je lotil resnih korakov v smeri odprave te redukcije.

Če je Carnapovo izhodišče zadovoljivo, pa so njegove konstrukcije, kot je poudaril sam, zgolj fragment celotnega programa. Konstrukcija celo najbolj preprostih stavkov o fizičnem svetu je ostala skica. Carnapovi predlogi o tej snovi so bili kljub temu, da so bili skica, zelo sugestivni. Razložil je časovno prostorske točkovne trenutke kot štirikratnike realnih števil in nameraval prenesti čutne kvalitete na točkovne trenutke v skladu z določenimi kanoni. Če na grobo povzamemo, lahko rečemo, da je imel načrt, po katerem bi morale biti te kvalitete namenjene točkovnim trenutkom, tako da bi dosegel najbolj len svet, ki bi bil združljiv z našo izkušnjo. Načelo najmanjšega delovanja je bilo tudi naše vodilo pri konstrukciji sveta na podlagi izkušnje.

[11] Gottlob Frege, *Foundations of Arithmetic* (New York: Philosophical Library, 1950), § 60. [Slovenski prevod: Gottlob Frege, *Osnove aritmetike in drugi spisi* (Ljubljana: Krtina, 2001).]

Zdi se, da Carnap ni uvidel, da je njegovo pojmovanje fizičnih predmetov redukcionistično in to ne zaradi svoje nepopolnosti, ampak načeloma. V stavkih z obliko "Kvaliteta *q* je točkovni trenutek *x, y, z, t*" so bili, v skladu z njegovim kanonom, porazdeljene resničnostne vrednosti tako, da so maksimirale in minimizirale nekatere celotne poteze in z rastjo izkušnje so bile resničnostne vrednosti popravljene v istem duhu. Mislim, da je to dobra shematizacija (zagotovo namenoma poenostavljena) tega, kar znanost dejansko počne. Ne daje pa nobenega niti najmanjšega namiga, kako naj bi stavek "Kvaliteta *q* je pri *x, y, z, t*" prevedli v Carnapov začetni jezik čutnih podatkov in logike. Veznik "je pri" ostaja dodani, nedefinirani veznik; kanon nam svetuje njegovo rabo, ne pa tudi njegovo odstranitev.

Zdi se, da je Carnap upošteval to točko pozneje; kajti v kasnejših spisih je odstopil od vsej pojmov prevedljivosti stavkov, ki govorijo o fizičnem svetu, v stavke, ki govorijo o neposredni izkušnji. Redukcionizem v svoji skrajni obliki v Carnapovi filozofiji že dolgo ni imel več svoje vloge.

Vendar pa je dogma redukcionizma v bolj domiselni in pretanjeni obliki še vplivala na misel empiristov. Preživela je v pojmu, da je z vsakim stavkom ali z vsakim sintetičnim stavkom povezana enotna veriga možnih čutnih dogodkov, tako da nastop kateregakoli izmed njih dodaja nekaj k verjetnosti resnice stavka, in da je torej povezan z drugo enotno verigo možnih čutnih dogodkov, katerih nastop se odmika od verjetnosti. Ta pojem je seveda vključen v verifikacijsko teorijo pomena.

Dogma redukcionizma je preživela v predpostavki, da lahko sploh vsak stavek, vzet kot izoliran od svojih članov, sprejme nase potrditev ali zavrnitev. Moj nasprotni predlog, ki izvira bistveno iz Carnapovega nauka o fizičnem svetu v njegovem delu *Aufbau*, pravi, da se naši stavki o zunanjem svetu soočajo z razsodiščem čutne izkušnje ne sicer individualno, ampak le kot korporacija.[12]

Dogma redukcionizma je celo v svoji oslabljeni obliki notranje povezana z drugo dogmo, po kateri vlada razcep med analitičnim in sintetičnim. Ta problem nas je seveda vodil k prvemu preko verifikacijske teorije pomena. Ali še bolj neposredno, ena dogma jasno podpira drugo takole: dokler je bilo signifikantno, da govorimo na splošno o potrjevanju in zavračanju stavka, se je zdelo signifikantno govoriti tudi o omejevalni vrsti stavkov, kar je potrjeno nepopolno, *ipso facto*, kolikor je to mogoče; in takšen stavek je analitičen.

Obe omenjeni dogmi sta v bistvu identični. Pred kratkim smo govorili o tem, da je na splošno resnica stavka očitno odvisna tako od jezikovnih kot tudi zunaj jezikovnih dejstev; opozorili smo tudi, da te očitne okoliščine vnašajo v svoje tokove ne samo logično, ampak tudi povsem naravno občutek, da je resnica stavka nekako razčlenjiva v jezikovne in faktualne komponente. Če smo

[12] Ta nauk je dobro zagovarjal Pierre Duhem v *La Théorie physique: son objet et sa structure* (Paris, 1906), str. 303-328. Ali pa glej Lowinger, *The Methodology of Pierre Duhem* (New York: Columbia University Press, 1941), str. 132-140.

empiristi, morajo faktualne komponente izhlapeti na raven potrditvene izkušnje. V skrajnem primeru, kjer gre zgolj za jezikovne komponente, je resnični stavek analitičen. Upam pa, da smo pod vtisom tega, kako trmasto se razlika med analitičnim in sintetičnim upira vsakemu neposrednemu orisu. Prav tako sem pod vtisom kljub vnaprej izdelanim primerom črnih in belih kroglic v urni, s kako varljivim problemom se je vedno pojavila kakšna eksplicitna teorija empirične potrditve sintetičnega stavka. Moje sedanje mnenje je, da je nesmiselno in izvor še večjih nesmislov govoriti o jezikovnih in faktualnih komponentah v resnici kateregakoli individualnega stavka. V kolektivnem smislu je znanost brez dvoma odvisna od jezika in izkušnje, toda ta dualnost ni pomenljivo izsledljiva v stavkih, ko jih piše znanost, če jih vzamemo v njihovem zaporedju.

Zamisel o definiranju simbola z njegovo uporabo je bila, kot smo opozorili, napredek glede na nemogoč Lockov in Humov empirizem "termin s terminom". S Fregejem je bil stavek in ne termin tisti, ki je bil prepoznan kot enota in odgovoren za kritiko empiristov. To, kar trdim zdaj, je, da smo tudi v primeru, ko jemljemo za enoto stavek, našo mrežo položili preveč na drobno. Enota empirične pomenljivosti je celota znanosti.

6. Empirizem brez dogem

Celotnost našega tako imenovanega znanja in verovanja – od najbolj naključnih geografskih stvari do najglobljih zakonov atomske fizike ali celo čiste matematike in logike – je človekova stvaritev, ki trči na izkušnjo samo ob robovih. Ali če spremenim prispodobo, celotna znanost je kot polje moči, katerega mejni pogoj je izkušnja. Spor z izkušnjo pri obrobnih priložnostih ponovno ureja notranjost polja. Resničnostne vrednosti bi morale biti pri nekaterih naših stavkih porazdeljene na novo. Posledica prevrednotenja nekaterih stavkov je zaradi njihovih medsebojnih logičnih povezav prevrednotenje drugih – logiški zakoni so po svoje pač nadaljnji stavki sistema, nadaljnji elementi polja. Če smo prevrednotili neki stavek, moramo prevrednotiti še nekatere druge, ki so nemara logično povezani z njim ali pa so sami med seboj vzajemno logično povezani. Toda celotno polje je s svojimi mejnimi pogoji, z izkušnjo tako nedoločeno, da je tu veliko prostora za izbiro stavkov, ki jih je treba prevrednotiti v luči katerekoli nasprotne izkušnje. Nobena posebna izkušnja ni povezana z drugo posebno izkušnjo v notranjosti polja, razen posredno ob premisleku ravnovesja, ki učinkuje na polje kot celoto.

Če je ta vidik pravilen, je zavajajoče govoriti o empirični vsebini individualnega stavka – posebno, če je stavek zelo oddaljen od eksperimentalnega obrobja polja. Nadalje je nespametno iskati mejo med sintetičnimi stavki, ki se kontingentno drže izkušnje, in analitičnimi stavki, ki veljajo, pa naj se zgodi, kar hoče. Vsak stavek imamo lahko za resničnega, naj se zgodi, kar hoče, če kjerkoli v sistemu naredimo drastično prilagoditev. Celo stavke, ki so zelo blizu obrobju, imamo lahko za resnične spričo trmaste izkušnje, tako da se sklicujemo na halucinacije ali z dodatkom nekaterih stavkov tiste vrste, ki jim pravimo logiški zakoni.

Nasprotno iz istega razloga ni noben stavek imun pred predelavo. Predlagana je bila celo predelava logiškega zakona o izključeni tretji možnosti kot sredstvo za poenostavitev kvantne mehanike; in kakšna razlika je načeloma med takšno zamenjavo in zamenjavo, ko je Kepler izpodrinil Ptolemaja, Einstein Newtona ali Darwin Aristotela?

Zaradi živosti sem govoril o različnih razdaljah od čutnega obrobja. Zdaj bom poskusil razjasniti ta pojem brez metafore. Nekateri stavki – pa čeprav govorijo *o* fizičnih objektih in ne o čutni izkušnji – se zdijo še posebej primerni za čutno izkušnjo, vendar selektivno: nekatere trditve za nekatere izkušnje, druge za druge. Take trditve, ki so posebej primerne za posebne izkušnje, sem naslikal blizu obrobja. Toda glede na "primernost" sem nameraval doseči samo prosto asociacijo, ki zrcali relativno verjetnost, praktično pa verjetnost našega izbiranja enih stavkov bolj kot drugih zaradi revizije v primeru kljubovalne izkušnje. Tako si lahko na primer izmislimo kljubovalno izkušnjo, v zvezi s katero bi bili gotovo nagnjeni k prilagajanju našega sistema s prevrednotenjem, npr. prav stavka, da so na cesti Elm opečne hiše, hkrati s stavki, ki se nanašajo na ta stavek. Lahko si zamislimo druge kljubovalne izkušnje, glede katerih bi bili pripravljeni prilagoditi naš sistem s prevrednotenjem npr. stavka, da na tem svetu ni nobenih kentavrov, hkrati s sorodnimi stavki. Kljubovalna izkušnja je lahko po moji trditvi prilagojena s katerimkoli alternativnim prevrednotenjem v različnih alternativnih četrtih totalnega sistema. Toda v primeru, ki si ga zdaj zamišljamo, bi nas naša naravna težnja, da bi, kolikor je le mogoče, malo zmotili totalni sistem, vodila k žarišču naših popravkov tistih specifičnih stavkov, ki zadevajo opečne hiše ali kentavre. Ti stavki nimajo ostrejše empirične reference, kot jo imajo visoko teoretične trditve fizike, logike ali ontologije. Zadnji stavki so mišljeni kot relativno središčno nameščeni znotraj totalnega omrežja, kar pomeni samo to, da se sama vsiljuje majhna prednostna zveza s katerimikoli posameznimi čutnimi podatki.

Kot empirist nadaljujem z mislijo na konceptualno shemo znanosti kot orodja in seveda za napovedovanje prihodnje izkušnje v luči pretekle. Fizični objekti so konceptualno vneseni v položaj kot prikladni posredniki – ne z definicijo v smislu izkušnje, ampak pač kot postavke, ki jih ni mogoče reducirati in so epistemološko primerljivi s Homerjevimi bogovi. Kar namreč zadeva mene kot laičnega fizika, verjamem v fizične objekte in ne v Homerjeve bogove; mislim, da je znanstvena napaka verovati kako drugače. Toda kar zadeva epistemološko podlago, se fizični objekti in bogovi razlikujejo samo stopenjsko in ne vrstno. Obe vrsti bitnosti vstopata v našo koncepcijo samo kot kulturna postavka. Mit o fizičnih objektih nadvladuje epistemološko večino drugih, ker se je izkazal za bolj učinkovit od drugih mitov izkušnje.

To postuliranje pa se ne konča z makroskopskimi fizičnimi objekti. Objekti na atomski ravni so postulirani zato, da bolj preprosto in bolj prilagodljivo ustvarjajo zakone makroskopskih objektov in končno tudi zakone izkušnje. Mi pa ne smemo pričakovati ali zahtevati popolne definicije atomskih in subatomskih

bitnosti v smislu čutnih podatkov. Znanost je nadaljevanje zdrave pameti in nadaljuje zdravorazumarsko sredstvo stopnjevanja ontologije za poenostavljanje teorije.

Fizični objekti, majhni in veliki, pa niso edina postavka. Drug primer so sile, in dejansko nam dandanes pripovedujejo, da je meja med energijo in materijo že nerabna. Še več, abstraktne bitnosti, kakršne sta substanca matematike – recimo razredi in razredi razredov in tako naprej – so druga postavka v istem duhu. Epistemološko so to miti na isti podlagi kot fizični objekti in bogovi, nič boljši in nič slabši razen razlik v stopnji, v kateri pospešujejo naše ravnanje s čutno izkušnjo.

Celotno algebro racionalnih in iracionalnih števil slabo določa algebra racionalnih števil, vendar je bolj elegantna in prikladna; in to vključuje algebro racionalnih števil kot robat ali olepšani del. Celotno znanost – gre za matematične, naravoslovne ali humanistične znanosti – podobno ali še bolj skrajno malo določa izkušnja. Meja sistema mora biti obrobljena z izkušnjo; preostanek z vsemi svojimi zamotanimi miti ali izmišljotinami ima kot svoj objektiv preprostost zakonov.

S tega vidika so ontološka vprašanja enakovredna vprašanjem naravoslovnih znanosti.[13] Razmislimo o vprašanju, ali naj dopustimo razrede kot bitnosti ali ne. To je, kot sem nekje že dokazoval, vprašanje, ali naj kvantificiramo glede na variable, ki jemljejo razrede kot vrednosti, ali ne. Carnap[14] je menil, da to ni vprašanje o dejanskem stanju, ampak zadeva iskanje prikladne jezikovne forme, prikladne konceptualne sheme ali ogrodja znanosti. S tem se strinjam, vendar samo pod pogojem, da je isto dopuščeno tudi glede znanstvenih hipotez nasploh. Carnap[15] je spoznal, da je sposoben ohraniti dvojno merilo za ontološka vprašanja in znanstvene hipoteze samo ob predpostavki absolutne razlike med analitičnim in sintetičnim; ni mi treba še enkrat povedati, da to razliko zavračam.[16]

Problem eksistence razredov je bolj problem prikladne konceptualne sheme; problem eksistence kentavrov ali opečnih hiš na Elmski cesti se zdi bolj vprašanje o dejstvih. Dokazal pa sem, da je ta razlika zgolj stopenjska in da gre bolj za našo nejasno pragmatično nagnjenje po prilagoditvi enega konca štrene na zgradbo znanosti, drugega pa na prilagajanje nekaterih posameznih kljubovalnih izkušenj. V takšni izbiri ima svojo vlogo konservativizem prav tako kot prizadevanje za preprostost.

Carnap, Lewis in drugi so zavzeli v zvezi z vprašanjem o izbiri med jeziki, o

[13] "L'ontologie fait corps avec la science elle-même et ne peut en être separé." – Émile Meyerson, *Identité et realité* (Paris, 1908), str. 439.

[14] Rudolf Carnap, "Empiricism, semantic, and ontology", *Revue Internationale de Philosophie*, IV (1950), str. 20-40.

[15] *Ravno tam*, str. 32.

[16] Za učinkovit izraz nadaljnjih dvomov glede tega razlikovanja glej Morton White, "The Analytic and Synthetic: An Untenable Dualism", v Sidney Hook (ur.), *John Dewey: Philosopher of Science and Freedom* (New York: The Dial Press, Inc., 1950), str. 316-330.

zgradbi znanosti pragmatično stališče, toda njihov pragmatizem se neha pri izmišljeni meji med analitičnim in sintetičnim. Pri zavrnitvi takšne meje zagovarjam bolj temeljit pragmatizem. Vsakemu človeku je dana znanstvena dediščina plus nadaljujoča se zapora čutne vzpodbude; razmišljanja pa, ki ga vodijo pri razporejanju njegove znanstvene dediščine, da bi uredil nadaljevanje svoje čutne spodbude, so racionalna in pragmatična.